
INSEGURETAT GLOBAL, SEGURETAT MUNDICÈNTRICA¹

JAUME CURBET I HEREU (†)

Director del Màster en polítiques públiques de seguretat (en línia, Universitat Oberta de Catalunya i Institut de Seguretat Pública de Catalunya) i investigador associat de l'Institut d'Estudis Regionals i Metropolitans de Barcelona²

Una societat inundada d'angoixes massa nombroses com per saber amb certesa què cal témer i què cal fer per dissipar la por
Zygmunt Bauman (2007)

La totalitat dels nous riscos que configuren la societat del risc es despleguen al mateix ritme que ho ha fet, especialment en l'últim segle, l'extraordinari desenvolupament industrial basat en els avenços tecnocientífics. No seria la primera vegada que una civilització que ha desafiat la Natura acabés desapareixent, no a mans d'un enemic exterior sinó a causa del seu èxit en l'explotació excessiva del seu entorn. Però no és ja una civilització local, sinó l'existència humana sobre la Terra, la que es troba amenaçada per l'èxit de la civilització global en el seu propòsit de colonitzar, des d'Europa, la resta del planeta. El risc global, per consegüent, es configura al mateix ritme que s'imposa —com a societat del risc mundial— la civilització occidental.

De manera que només una visió clara, àmplia i profunda de la tragèdia que suposa el risc de catàstrofe planetària ens permetrà accedir a un estadi superior de *seguretat mundicèntrica* (o autènticament cosmopolita) que ens permeti veure, amb els ulls de tota la Humanitat, que constituïm una *comunitat de perill mundial* i que només una nova ètica de la *responsabilitat planetària* podrà salvar-nos.

The new risks that make up the risk society are unfolding at the same pace as the extraordinary industrial development based on technical and scientific advances did over the last century. It would not be the first time that a civilisation that has defied Nature has died out, not at the hands of an external enemy, but as a victim of its own success in exploiting its surroundings to excessive levels. This time however, it is no longer a localised civilisation but the very existence of humans on Earth which is threatened by the success of global civilisation, in its desire to spread out from Europe and colonise the whole planet. Consequently, global risk takes shape at the same pace as western civilisation imposes itself as a worldwide risk society.

Only a clear, broad and deep view of the tragedy of the risk of planetary catastrophe will allow us to reach a superior state of world-centric (or truly cosmopolitan) safety that will allow us to see, through the eyes of all Humankind, that we form a global risk community and only a new ethics of planetary responsibility can save us.

---

1. Una versió molt més àmplia d'aquest article es pot trobar al llibre publicat molt recentment: CURBET, J. (2011). *Un món insegur: la seguretat en la societat del risc*. Girona, CCG Edicions [edició en castellà: *Un mundo inseguro: la seguridad en la sociedad del riesgo*. Barcelona, Editorial UOC].

2. També ha publicat el llibre: CURBET, J. (2010) *El rei nu: una anàlisi de la (in)seguretat ciutadana*, així com els articles «La inseguretat ciutadana ha canviat les nostres vides», *PAPERS 53* (monogràfic «La seguretat ciutadana a les metròpolis del segle XXI», gener 2011); i «(Anti)terrorisme: Représentations et gouvernance», *Cahiers de la Sécurité*, 14 (monogràfic «Sécurité globale», octubre-desembre 2010).

1. INTRODUCCIÓ

Res no és factible al marge del sempre fràgil equilibri —dinàmic, tens, permanent— entre estabilitat (permanència, *seguretat*) i innovació (creativitat, *llibertat*) que, necessàriament, genera *incertesa*. No té sentit, doncs, la reiterada i conflictiva contraposició entre seguretat i llibertat, ja que ambdues, en la seva deguda proporció, constitueixen ingredients igualment indispensables per al desenvolupament humà.

Així com ocorre en els organismes biològics, també els organismes socials moren d'excés tant com d'insuficiència, ja sigui d'innovació o bé d'estabilitat; i un cop convertits en valors exclusius, ambdós acaben produint *inseguretat social* (Castel, 2004) —deguda als excessos d'una llibertat de mercat sense controls cívics— i *inseguretat civil* (Castel, 2004) —deguda a la restricció de drets i llibertats causada per un excés de seguretat. De manera que buscant més seguretat de la que admet en cada moment aquest equilibri entre conservació i creativitat, tan fràgil com crític per al desplegament de l'existència humana, s'aconsegueix justament el contrari, és a dir, més inseguretat.

La qual cosa planteja una paradoxa: la seguretat no es genera en contraposició i ni tan sols al marge de la inseguretat. La seguretat, que només s'obté —relativament— d'un adequat control del risc, suposa, per a les societats humanes, la capacitat de persistir en les seves característiques essencials —en un inevitable equilibri dinàmic— davant els *riscos* que deriven en *desastres* i els *conflictes* que es materialitzen en *violències*, així com les *incerteses* que alimenten la incessant *demanda de seguretat*.

2. PROBLEMES PÚBLICS, SOLUCIONS PRIVADES?

La nostra percepció de la inseguretat, així com la conseqüent cerca de seguretat, constitueixen un únic procés psicosocial d'evolució conscient. Així, segons quin sigui el nivell de percepció de la inseguretat —*egocèntric* (jo contra tots), *etnocèntric* (nosaltres contra ells) o *mundicèntric* (tots nosaltres)— es despleguen, respectivament, estratègies de seguretat *individual*, *grupals* o *col·lectives*.

En el seu estadi egocèntric, la *cerca individual de seguretat* en el mercat de consum massiu i compulsiu no pretén tant satisfer una necessitat real —obtenir un nivell raonable de protecció— com alimentar un desig —foragitar la por. Aquesta prioritat acordada al consum de *sensació de seguretat* en detriment d'una *seguretat efectiva* i, per això, a la persecució d'una solució individual a un problema col·lectiu explica l'expansió prodigiosa, en els àmbits econòmic i polític, del *comerç de la seguretat* i de la *política de la por* respectivament. Paradoxalment, l'èxit indiscutible d'ambdues formes d'explotar el temor aliè, constitueix l'expressió més clara del fracàs d'aquesta estratègia primària de seguretat: és a dir, com més gran és la percepció d'inseguretat més mesures de seguretat s'adopten que, al seu torn, augmenten la inseguretat i així successivament.

Aquesta estratègia irraonada brota de la inseguretat inherent a l'individu aïllat psicològicament —que se sent, tot i que no de forma conscient, vulnerable— i, per

això, no aconsegueix materialitzar-se en accions que puguin procurar-li una protecció efectiva davant amenaces reals. Encara que tot sembla indicar que ni tan sols ho pretén, de fet; ja que l'autèntica obsessió d'aquesta conducta, bàsicament inconscient, no consisteix tant a procurar-se una *seguretat efectiva* com a reforçar, a qualsevol preu, la seva *sensació de seguretat*. Però aquí sorgeix el problema: ja que les causes de la inseguretat finalment es mantenen inalterades, aquesta peculiar cerca de seguretat no pot sinó aportar frustració i, d'aquesta manera, augmentar la incertesa que pretenia dissipar.

Aquesta suposada estratègia de seguretat constitueix, per tant, una autèntica contradicció en els termes; ja que, com més esforç cal per aconseguir una seguretat individual d'ús exclusiu, més tensió, més conflicte i confrontació amb els altres que competeixen, en un espai comú, per aconseguir la mateixa quimera i, per tant, més inseguretat per a tots. De manera que la persistència insensata en aquest despropòsit acaba convertint-la en part del problema en lloc de la solució.

Aleshores, a qui descobreix el carreró sense sortida al qual ens aboca la cerca individual de seguretat, se li fa evident la necessitat ineludible de desplegar una visió més evolucionada —que integri i alhora transcendeixi l'estadi precedent—, des de la qual poder ampliar l'abast de la limitada estratègia individual de seguretat i evitar així la fatídica confrontació egocèntrica de «jo contra tots». Atès que allò que està en joc és trobar una solució col·lectiva (seguretat) a un problema col·lectiu (inseguretat), sembla inevitable, per tant, que el «jo contra tots» (egocèntric) deixi pas a un estadi superior de «nosaltres contra ells» (etnocèntric).

Encara que, és raonable esperar millors resultats de la *cerca grupal de seguretat*? En efecte, des d'aquest nou estadi, la preocupació exclusiva i excloent per un mateix s'insereix en una visió superior que és capaç d'assumir la protecció comuna dels qui constitueixen el grup de pertinença. Un objectiu únicament individual s'amplia i esdevé, així, una tasca grupal. Amb tot, però, la identificació grupal suposa un tipus de lleialtat limitada a una porció de la Humanitat —una família, una banda, un poble, una nació, una classe, una raça, una comunitat religiosa— que, inherentment, exclou la lleialtat a la Humanitat sencera: estimar els Estats Units implica, en part, odiar —o, almenys, rebutjar— tots els enemics dels Estats Units (Appiah, 2007). De manera que el «nosaltres contra ells» (*seguretat etnocèntrica*) apareix com una prolongació i en bona mesura una intensificació del «jo contra tots» (*seguretat egocèntrica*) i, per tant, la cerca grupal de seguretat no aconsegueix eludir la lògica funesta de la cerca individual de seguretat; ja que, de fet, més que una autèntica innovació, aquesta estratègia secundària de seguretat, suposa un simple desplaçament de la *frontera originària* (la línia de fractura en la que hi emergeixen, en forma de violències i desastres, els riscos i els conflictes respectivament) des de l'esfera estrictament individual a la grupal.

Així doncs, tant la cerca individual com la grupal de seguretat, impulsades respectivament per l'ansietat egocèntrica i etnocèntrica, aconsegueixen justament el contrari del que pretenen, és a dir produeixen la màxima inseguretat tant en l'individu com en la col·lectivitat. I, paradoxalment, l'única seguretat possible només pot emergir d'una acceptació plena de la inseguretat.

3. COMPENDRE ÉS ACTUAR

L'existència humana és un producte extremadament fràgil de l'evolució de la Vida que li correspon desplegar-se en unes condicions ambientals intrínsecament perilloses. Per això, la malaltia, l'accident, la degradació física i psíquica i, al final, la mort no constitueixen infortunis extraordinaris sinó fites comunes en la trajectòria vital de tots i cadascun dels éssers humans, sense excepció possible. No són poques les cultures ni els individus que han acceptat aquest fet tan simple com crucial, i han aconseguit així transcendir l'enganyosa dialèctica entre resignació i rebel·lió. En efecte, acceptar la inseguretat pròpia de l'existència està tan lluny de constituir una actitud resignada —que ens fa incapaços d'afrontar responsablement els perills—, com de la pueril resistència a admetre la nostra condició mortal —que ens arrossega cap a una cerca insensata de permanència més enllà del que seria raonable. Ni la resignació ni la rebel·lió, en tant que modalitats diferents d'una mateixa incapacitat per assumir la radical incertesa de la vida, resulten doncs el millor fonament per a una estratègia plausible de seguretat. Més aviat al contrari.

Acceptar serenament la inseguretat pròpia de l'existència pot convertir-se, per la seva capacitat apaivagadora de les ansietats egocèntrica i etnocèntrica, en el millor antídote per a la cerca enfebrada de seguretats il·lusòries. L'única seguretat possible comença, per tant, en l'abandonament conscient del desig quimèric de sostreure's a l'abast de qualsevol perill, de convertir-se en invulnerable, d'arriscar-se sense assumir les conseqüències desagradables i, en definitiva, d'eludir la cita amb la mort. Saber-nos insegurs ens evita obcecar-nos en persecucions infructuoses, i per això frustrants, d'una cosa que no es troba al nostre abast. I, d'aquesta forma, podrem concentrar tota la nostra energia, mitjançant l'atenció conscient, a afrontar prudentment —és a dir, assumint la responsabilitat amb un mateix, amb els altres i amb la Natura— les incerteses que van marcant tota trajectòria vital.

Aquest primer pas, en el desplegament d'una *consciència mundicèntrica*, ens porta inevitablement a constatar que tota seguretat és relativa, efímera, ambivalent. No cal oblidar que la Vida progressa, no només en els organismes biològics sinó també en els socials, en un equilibri inestable i potencialment tràgic entre l'atracció de dos pols: innovació/libertat i estabilitat/seguretat. I ja hem vist, també que, en aquest funambulisme ineludible, qualsevol excés resulta fatal; tant si es tracta d'un abús de llibertat (innovació) com d'un excés de seguretat (estabilitat). L'única via practicable se'n apareix, pas a pas, cada cop que renunciem conscientment a escoltar els cants de sirena tant d'una llibertat com d'una seguretat que lluiten per un impossible domini absolut. De manera que la seguretat és relativa o no és ni seguretat ni llibertat.

És, doncs, necessàriament relativa, la seguretat. Però, aleshores, també efímera. A una fase d'innovació la'n segueix una altra d'estabilitat i, a aquesta, una altra d'innovació, i així successivament i indefinida. És a dir, el desplegament de la llibertat aporta, tant en l'individu com en la col·lectivitat, els recursos requerits per afrontar creativament les situacions noves i, per tant, estimula la realització completa del potencial propi. No es tracta, però, d'un progrés lineal i il·limitat, sinó d'una modalitat d'avanç més subtil que adopta la desconcertant forma del vaivé.

És per això que tota innovació porta implícit el germen de l'estabilització; i, arribat el moment, el brogit creador es transforma en necessitat d'assentament i d'ordenació. I viceversa, és clar; perquè tot ordre acaba atrofiant-se i obrint, així, la via per a un nou impuls renovador. No es tracta, tampoc, aquest vaivé entre la llibertat i la seguretat, d'una seqüència harmònica. No hauríem de perdre de vista que, llibertat i seguretat, lluiten per desplegar-se absolutament, i que només la simetria de designis aconseguen imposar un ritme que expressa més un compromís inevitable, difícil i constantment qüestionat, que no pas un acord voluntari. Per obra d'aquesta saviesa invisible, la seguretat conté l'excés de llibertat tant com la llibertat impedeix l'excés de seguretat. No necessàriament es produeix, tot això, de manera pacífica, per descomptat.

Relativa, efímera, la seguretat també és ambivalent. La saviesa oriental, més que l'occidental, ensenya prudentment a pensar en la inseguretat en els moments que es gaudeix de seguretat i en la seguretat quan es pateix la inseguretat. Perquè en cada cosa es prefigura el seu contrari. Així, l'enfortiment de la seguretat, ineludiblement, provoca algun retrocés —més o menys greu— en la llibertat; fet que suposa, com deia el meu avi, despullar un sant per vestir-ne un altre. Finalment, doncs, sempre acaba refredant-se un o l'altre. En tot cas, procurar-se seguretat suposa concentrar l'atenció selectivament en un perill (la droga, el terrorisme, el crim organitzat o la inseguretat ciutadana) al qual, tant és ara per quines consideracions, es converteix en el catalitzador de la por; fet que suposa que es desatenguin altres amenaces (la catàstrofe ecològica) i, fins i tot, la coresponsabilitat en la producció de riscos (la pobresa, la fam, les malalties evitables, la fractura social). Tard o d'hora, aquesta seguretat aparent s'esvaeix davant la tossuda persistència de la resta de factors d'inseguretat temeràriament ignorats. I, és clar, també les situacions d'inseguretat, que tant ens poden pertorbar, ja estan anunciant una nova situació d'estabilitat. De fet, cap revolució es limita a enderrocar un ordre —ja sigui el sistema polític, el mode de producció o l'estructura social— sinó que també és instauradora d'un nou ordre. Inseguretat i seguretat no poden ser enteses, per tant, si no és des de la perspectiva de la seva alternança complementària.

Aquesta seguretat a què podem aspirar raonablement —és a dir relativa, efímera, ambivalent— es troba prefigurada just allà on es produeix la inseguretat. Té sentit: on cal buscar la solució si no és en el nucli del problema? Això requereix, indubtablement, assegurar-nos que el problema està formulat correctament. No és tan obvi com podria semblar. Aleshores, qualsevol cerca de seguretat hauria de començar plantejant el problema d'inseguretat que pretén resoldre, en els termes precisos. No es tracta, en cap cas, d'un esforç prescindible. Ni tan sols pot considerar-se com un retard en la cerca de la solució. Assegurar-se que el problema d'inseguretat està ben plantejat és el primer, però el més decisiu, dels passos a seguir a fi d'aconseguir tota la seguretat que es troba al nostre abast.

Tota seguretat és, essencialment, un estat d'ànim. Contrariant la creença més difosa, «sentir-se» —fins i tot més que «saber-se»— segur constitueix l'objectiu real de la demanda de seguretat sorgida d'una visió egocèntrica o bé etnocèntrica. Com podem aconseguir, doncs una solució objectiva (externa) a un problema eminentment subjectiu (intern)? No ens ha de sorprendre que una característica comu-

na a les més diverses estratègies de seguretat, privades i públiques, sigui la seva capacitat paradoxal per augmentar encara més la demanda de seguretat que pretenen satisfer. Aquí radica, precisament, el secret de l'èxit de la indústria privada de la seguretat: la demanda és infinita. Com les indústries del tabac, de l'alcohol o de la pornografia, la indústria de la seguretat privada juga amb l'avantatge incommensurable que proporciona, mitjançant l'addicció, una demanda captiva. Consumir tabac, alcohol o pornografia no satisfan cap necessitat sinó que alimenten un desig que, per la seva pròpia naturalesa, és literalment insaciable. De la mateixa manera, consumir seguretat no apaivaga la inseguretat sinó que la cronifica. El mateix passa, malgrat tot, amb les polítiques públiques de seguretat. Tal com si es tirés aigua en una galleda foradada, mai hi ha prou policies, lleis i presons. La inseguretat no escolta raons, xifres, resultats; i la seva voracitat no té límits: malament si es veuen pocs policies i pitjor si se'n veuen massa. Tot serveix per alimentar la inseguretat i res és suficient per aplacar-la. Una autèntica tènica, l'*ànsia de seguretat*.

Anar a comprar abans de dinar, diuen, no és bon negoci: es compra més del que es necessita. Així mateix, la inseguretat (un temor difús però persistent) no resulta ser el millor conseller a l'hora de prendre decisions de seguretat. Tota protecció sembla poca quan un se sent vulnerable. Qui millor ho sap són els venedors, ja sigui de productes d'alimentació o de seguretat. La prosperitat dels dos negocis requereix clients famolencs i insegurs, respectivament; insaciables en definitiva. En tots dos casos l'antídot és el mateix: una capacitat de reflexió més gran; és a dir, de pausa per ponderar l'imperatiu impuls consumista. No sempre, per no dir gairebé mai, l'autèntica seguretat ve donada per l'agregació de mesures de seguretat, en el sentit més ampli, a una situació d'inseguretat insuficientment entesa. Quina millor protecció que identificar allò que realment ens fa vulnerables? Això permet invertir la lògica amb què, des dels estadis egocèntric i etnocèntric de consciència, es pretén inútilment aconseguir seguretat. El remei, llavors, és tan senzill com eficaç: evitar aquells actes, individuals i col·lectius, que ens exposen innecessàriament al perill. O, si es vol, prevenir abans que curar. En tot cas, més mesures de protecció, i més grans, no garanteixen millor seguretat que una eliminació prudent, de soca-rel, dels factors que alimenten la inseguretat.

Comprendre és actuar. Això significa desconfiar dels esquemes binaris i allunyar-nos dels simplismes. La primera mesura de seguretat consisteix a veure, amb absoluta nitidesa, el perill i allunyar-se'n automàticament. Si el foc crema, n'aparto la mà. És més segur que no pas mantenir la mà al foc mentre busco la manera de no cremar-me. A menys que es vulgui quadrar el cercle. No es tracta, doncs, tant de «què cal fer» sinó, sobretot, de «què cal deixar de fer» per estar segur. Sabem que la velocitat, l'alcohol, la distracció causen la major part dels morts i els ferits en accidents de circulació. Aleshores, què és més segur: *afegir*, incessantment, tota mena d'andròmines de protecció al vehicle, o bé *reduir* la velocitat, no beure si s'ha de conduir i evitar les distraccions? La primera de les opcions juga amb l'avantatge, una vegada més, que no requereix modificar hàbits i, sobretot, no exigeix una consciència més gran; n'hi ha prou amb estar disposat a pagar per les successives mesures de seguretat. Portada al paroxisme —com passa en les curses il·legals, però no únicament—, aquesta disponibilitat a pagar per no assumir la prò-

pia responsabilitat inclou la previsió de les possibles sancions. Malgrat tot, el model de mobilitat resultant d'aquesta exasperació individualista esdevé col·lectivament insostenible a causa de la persistent sinistralitat, la contaminació atmosfèrica i acústica, l'ocupació de l'espai públic, així com per la seva contribució decisiva al canvi climàtic.

4. LA SOCIETAT DEL RISC MUNDIAL

Amb tant de particularisme excloent, la dimensió universal del món contemporani, per efecte del procés de globalització, ofereix un caràcter ecumènic que ens sensibilitza en la nostra comuna condició humana solidària (Trías, 2005). En efecte, durant els trenta últims anys, hem assistit a un fet històric sense precedents: la possibilitat d'accedir a les cultures de tot el món. Per això, com assenya-la Wilber (2007), el coneixement és avui en dia global, cosa que vol dir que, per primera vegada en la història, qualsevol persona té la possibilitat d'accedir no només a la totalitat del coneixement, sinó també de l'experiència i la saviesa acumulats per totes les grans civilitzacions premodernes, modernes i postmodernes. Perquè, com diu Bajoit (2008), la globalització no es redueix a una qüestió simplement econòmica, sinó que suposa també una sensibilitat extrema sobre tot el que passa en qualsevol racó de món, a causa de l'extraordinària circulació de les informacions i de la difusió de modes de vida i de consum. Una nova manera de representar-se el món i de concebre la vida s'està generalitzant a tot arreu. Però tampoc mai abans s'havia observat amb tanta claredat el risc de catàstrofe global que, tant en la dimensió ecològica com en la social, paradoxalment es deriva de l'èxit en la colonització humana del planeta.

L'autoextinció de la Humanitat no és una possibilitat remota, sinó una probabilitat certa. Fins al punt, com remarca Grof (1994), que som la primera espècie que ha desenvolupat el potencial per cometre un suïcidi col·lectiu i destruir en aquest acte catastròfic totes les altres espècies i la vida sobre la terra. Lluny de fatalismes mil·lenaristes tant com d'escepticismes voluntaristes, la realitat tràgicament pertinaç d'Hiroshima i Nagasaki marca les fites catastròfiques d'un incompreensible procés col·lectiu. Quin sentit té oblidar-ho? Amb la Guerra Freda, el potencial d'auto-destrucció de tota la Humanitat, acumulat en mans de les dues grans potències, va arribar a desbordar tots els límits imaginables; fins al punt que va resultar necessari inventar una nova unitat de mesura: *megadeath*, paraula amb què es designava un volum d'un milió de morts (Anders, 2000). Amb la desaparició abrupta de la Unió Soviètica, una part importantíssima de l'arsenal nuclear mundial —però també químic i bacteriològic— va quedar disseminat i, en gran mesura, incontrolat. Ara mateix, nous Estats ja disposen d'un arsenal nuclear —Israel, Pakistan, Índia, Corea del Nord— i com a mínim vint més van pel camí d'aconseguir-lo.

Des de la Segona Guerra Mundial, per tant, no només ha crescut la capacitat total de destrucció mitjançant l'ús d'armament nuclear, sinó que la seva concentració inicial (exclusivament en mans de la Unió Soviètica i els Estats Units) ha anat derivant cap a una dispersió progressiva. És a dir, a l'*equilibri del terror* —basat en

una amenaça nuclear equiparable entre les dues grans superpotències mundials i, per tant, mútuament controlat— l'ha succeït un *desequilibri del terror* —una inquietant disseminació de l'arsenal nuclear entre una quantitat creixent d'Estats. I, fins i tot, res ja ens pot garantir que organitzacions no estatals no puguin disposar d'armes de destrucció massiva, ja siguin químiques, bacteriològiques o nuclears (especialment «brutes»). L'atac que la secta japonesa Aum Shinrikyo va efectuar amb gas sarí al metro de Tòquio el 20 de març del 1995, com explica Townshend (2008), obria la possibilitat d'un assassinat en massa realment esgarrifós: posteriors operacions policials van demostrar que els Aum posseïen prou sarí com per matar més de quatre milions de persones.

Sembla, doncs, que no calen més evidències per preveure la catàstrofe global a què ens precipita la creació, la disseminació i el progressiu descontrol d'un arsenal d'armes de destrucció massiva que, globalment, disposa de la incomprendible capacitat de fer desaparèixer la Humanitat de la Terra no una vegada sinó diverses; és a dir, el més semblant a la situació d'un condemnat, al corredor de la mort, a l'espera de l'execució no d'una sinó de diverses penes de mort. Un despropòsit que podria resultar xocant si no fos tràgic.

El risc nuclear és, en un doble sentit, un risc global. És global perquè no reconeix fronteres ni territorials ni temporals i, per tant, afecta la Humanitat a tot el planeta i més enllà de les actuals generacions. I és un risc global, en el sentit més literal, perquè la successió de catàstrofes nuclears (només relativament locals) «encara» no han precipitat la catàstrofe definitiva (planetària). Però també perquè no es tracta d'un accident del progrés tecnocientífic sinó el resultat —indubtablement més indesitjable— del seu èxit.

Certament, la totalitat dels nous riscos —inclòs, per descomptat, el nuclear— que configuren la societat del risc es despleguen al mateix ritme que ho ha fet, especialment en l'últim segle, l'extraordinari desenvolupament industrial basat en uns no menys colossals avenços tecnocientífics. Beck (2009) remarca, en aquest sentit, que el canvi climàtic és el producte de l'èxit d'una industrialització que menysprea sistemàticament els seus efectes tant sobre la Natura com en la Humanitat.

Morim, doncs, d'èxit. No seria la primera vegada —si aquest fos el cas— que una civilització que ha desafiat la Natura acabés desapareixent, no a mans d'un enemic exterior sinó, justament, a causa del seu dubtós èxit en l'explotació excessiva del seu entorn.³ Però no és ja el destí d'una civilització local —és a dir, una part de la Humanitat—, sinó l'existència humana sobre la Terra, la que es troba amenaçada per l'èxit de la civilització global en el seu propòsit de colonitzar, des d'Europa, la resta del planeta. El risc global, per consegüent, es configura al mateix ritme que s'imposa al conjunt del planeta —com a societat del risc mundial— la civilització occidental.

Així, una vegada més en la història de la Humanitat, però per primer cop a escala global, l'èxit en el desplegament d'estratègies civilitzadores —basades, en

3. FERNÁNDEZ-ARMESTO [2002], BROSWIMMER [2005] i DIAMOND [2006] documenten alguns dels casos més pertorbadors i, especialment, n'extreuen les lliçons que un progrés autèntic, en cap cas, hauria hagut d'ignorar.

aquesta etapa, en la disponibilitat d'un arsenal creixent d'artefactes devastadors—és, al seu torn, la condició inevitable del seu fracàs. Beck⁴ remarca emfàticament aquesta característica paradoxal de la societat contemporània: mai abans la Humanitat havia estat tan a prop com ara de l'autoextinció i, al mateix temps, mai havia resultat tan factible l'emergència d'una *consciència mundicèntrica* (o autènticament cosmopolita) capaç de frenar —qui sap si a temps— aquesta insensata cursa cap al no-res.

Certament, en la societat del risc mundial, s'estén la consciència sobre l'abast planetari i la potencialitat catastròfica dels riscos que s'han anat expandint, pandèmicament, al mateix ritme de la colonització humana de la Terra. De tal forma que un risc que no s'atura en les fronteres polítiques no podia fer altra cosa que erosionar el mite fundacional de l'Estat modern, segons el qual l'Estat sobirà seria capaç de garantir la seguretat col·lectiva a l'interior dels seus límits territorials. Això constitueix, indubtablement, una veritat extremadament difícil d'assumir per part de les autoritats governamentals; perquè són conscients dels enormes costos que suposaria abandonar la seva pretensió de ser els proveïdors monopolístics de seguretat a la població: la contrapartida de reconèixer els perills és el fracàs de les institucions, la justificació de les quals és justament la no-existència de perills.

E pur si muove! Cada vegada es fa més evident el fracàs estatal en el seu propòsit (en última instància, probablement insensat) d'erigir-se en garant exclusiu de la seguretat col·lectiva, acaparant monopolísticament els recursos de protecció anteriorment dispersos en la societat. Així mateix, resulta progressivament més difícil emascarar la responsabilitat compartida, en aquest fracàs de l'Estat (en la seva configuració actual), de la tecnociència i del mercat. La fe il·lustrada en la bondat intrínseca del progrés tecnocientífic, juntament amb la més recent devoció neoliberal pel potencial il·limitat del mercat, tampoc podien quedar indemnes davant la previsió (risc) d'una catàstrofe planetària. De manera que, en una seqüència de defraudació de les enormes expectatives provocades, la tecnociència —especialment a partir de la segona meitat del segle xx— genera nous riscos (cada cop més globals i menys controlables) a més de benestar; l'entronització capitalista del mercat produeix exclusió social juntament amb riquesa; i, finalment, l'Estat es veu impotent per gestionar els conflictes (cada vegada més nombrosos) causats pels riscos i la desigualtat social.

La previsió d'una catàstrofe mundial anticipa el resultat probable del procés en què ens trobem immersos. Aquest és el punt crític: el risc anticipa la probabilitat fundada de la catàstrofe (perill) i, en conseqüència, ens concedeix l'oportunitat de modificar la trajectòria que ens precipita, si no, cap a un desenllaç fatídic. De manera que els riscos globals alliberen inesperadament un moment cosmopolita històric; és a dir, en la mesura en què anticipen la mort col·lectiva, també alliberen un impuls moral i polític que aspira a equilibrar, més enllà de fronteres i trinxeres de tot ordre, la globalització econòmica, política i cultural.

---

4. En la relectura [2007] de la seva tesi inicial de *la societat del risc* [1986], posteriorment *la societat del risc global* [1999].

Però, què ens cal per poder preveure nítidament l'espant insostenible de la mera probabilitat d'una catàstrofe planetària causada per l'acció humana? Racionalment, resulta incompreensible que puguin resultar necessàries encara més evidències per adonar-nos, posem per cas, de la gravetat del canvi climàtic i de qui n'és el responsable. Tal com es va posar de manifest en l'Informe 2007 de l'*Intergovernmental Panel on Climate Change*, el debat acadèmic sobre el canvi climàtic ha acabat. En canvi, les discussions polítiques i morals al respecte es troben en un punt nou. El principal culpable de l'escalfament climàtic global —afirmen els científics amb una unanimitat poc freqüent en una qüestió tan complexa— és l'ésser humà. L'autèntica novetat, la importància històrica inclosa, del contingut d'aquest informe és la contundència amb què desarma qualsevol intent d'excusar-se o bé de dubtar sobre si la causa de l'evident canvi climàtic ho és l'ésser humà (Torres, 2007). I el mateix es pot dir sobre l'extinció d'espècies. El planeta Terra perd espècies a una velocitat sense precedents en l'experiència humana. En el món contemporani, el degoteig normal d'extincions s'ha transformat en una hemorràgia incontrolable en què desapareixen diàriament 100 o més espècies. El procés actual d'extinció només presenta alguna semblança amb les tres grans extincions en massa catastròfiques del remot passat geològic. El terme «ecocidi» designa el terrible abast i els efectes acumulatius d'aquesta crisi d'extinció massiva i de destrucció d'hàbitats induïda per l'espècie humana (Broszimmer, 2005).

5. UNA SEGURETAT MUNDICÈNTRICA

Jean Jaurès, en el seu discurs a la joventut l'any 1903, advertia que la nit del servilisme i de la ignorància no s'esvaeix amb una il·luminació sobtada. Dit d'una altra manera, probablement no en farem prou acceptant racionalment les evidències documentades d'un autèntic risc global per comprendre plenament que tots nosaltres constituïm una *comunitat de perill mundial* (Beck, 2008) i, així, per actuar d'acord amb una *nova ètica de la responsabilitat planetària* (Jonas, 2004).

Amb tot, malgrat els escepticismes i les tergiversacions, davant de l'abast i la profunditat dels riscos globals (ecològics, econòmics, socials), a partir d'ara res del que passi quedarà circumscrit localment (tots els riscos essencials són riscos globals) i, en contrapartida, cada risc local és també el resultat de la situació de la Humanitat. Tal com és el cas del problema de l'aigua: les Nacions Unides estimen que mil milions de persones estan sotmeses a l'anomenat estrès de l'aigua, és a dir que tenen accés a menys aigua de la que necessiten. Amb el canvi climàtic, les previsions són esfereïdores: més de tres mil milions el patiran l'any 2025 i cinc mil tres-cents milions l'any 2050. Un *casus belli* que pot afectar tot el planeta (Folch, 2008).

Què s'interposa, doncs, entre l'evidència raonada d'un risc global —que ja no admet intents il·lusos d'escapatòria individual/local— i l'emergència d'aquesta imprescindible consciència mundicèntrica que ens permeti, finalment, eludir el perill d'autodestrucció?

En l'estadi actual de l'evolució humana —encara dominat per l'exasperació de l'individualisme competitiu i consumista, així com per la proliferació de particula-

rismes excloents—, el que necessitem amb més urgència (una *seguretat mundicèntrica*) és també, paradoxalment, allò per a què ens trobem menys capacitats. Són quatre, al meu parer, els obstacles principals que hem de superar. En primer lloc, hem perdut —en realitat oblidat— la consciència de la nostra vulnerabilitat davant els fenòmens naturals i, per tant, també la noció de quin és el nostre lloc a la Terra. En segon lloc, ebris d'orgull tecnocientífic, hem arribat a creure que ho podem fer tot i que tot el que es pot fer s'ha de fer; i, fins i tot, que podem arreglar tots i cada un dels desastres causats pel progrés. En tercer lloc, l'individualisme desesperat tant com el particularisme excloent ens han fet oblidar el sentit d'Humanitat i, en la mesura en què ens enfronta competitivament a tots contra tots, ens incapacita per afrontar col·lectivament (com si no!) els riscos globals que amenacen la continuïtat de l'espècie. En quart lloc, per consegüent, vivim atemorits —per no dir aterrits— i, així doncs, busquem solitàriament i frenèticament seguretat a gairebé qualsevol preu, inclosa per descomptat la renúncia voluntària a la llibertat. Això constitueix, per si mateixa, una causa nova i rellevant de l'augment imparabile de la inseguretat mundial.

Per tot plegat, l'evolució humana es troba ara davant d'un abisme creat per ella mateixa (Walsh, 1994). Aquesta consciència que va lluitar durant milions d'anys per assegurar la supervivència humana es troba actualment a punt d'esgotar els recursos del seu planeta, de convertir en inhabitable el seu entorn, i de crear els instruments de la seva pròpia autoaniquilació. Pot aquesta mateixa consciència desplegar la saviesa necessària per abandonar aquesta pràctica catastròfica? Podem desenvolupar prou autocomprensió com per reduir la nostra destructivitat i madurar prou ràpid com per traspassar a temps aquesta crisi evolutiva?

L'emergència de la consciència constitueix un dels productes més sofisticats de l'evolució humana. Però no és, en absolut, un luxe prescindible. Ara menys que mai. Ens urgeix veure amb claredat, és a dir entendre, un fet crucial: el model actual de desenvolupament és insostenible, tant socialment com ecològica. I ho és ara i no, en termes de simple probabilitat, d'aquí a unes dècades, uns segles o uns mil·lennis. Els efectes actuals de l'anomenat progrés són exactament insostenibles, és a dir humanament intolerables. Podríem destinar dècades i dècades a examinar la quantitat ingent de dades, estadístiques, estudis i informes de tot tipus que ens diuen allò que el sentit comú (però encara no l'opinió pública) sap bé: ens precipitem cap a l'abisme. Però la qüestió que, més d'hora que tard, cadascú s'haurà de respondre, és senzilla i cada dia que passa més dramàtica: per què no abandonem els nostres comportaments autodestructius? Quina millor seguretat que aquesta!

Allà on hi ha consciència existeix una visió nítida de què cal deixar de fer, una comprensió profunda de què cal fer i, per tant, acció transformadora. Tot a la vegada; en un únic acte conscient, és a dir sorgit —sense mediació ponderativa— d'una autèntica comprensió. No cal donar-hi més voltes: una situació canvia, de sobte i amb totes les conseqüències, quan la veiem des d'una perspectiva diferent; és a dir quan ampliem la visió, aprofundim en la comprensió, ens en fem plenament conscients. En aquest instant aclaridor ja no existeix ni abans ni després, ni pros ni contres, ni optimisme ni pessimisme, ni distinció entre pensament i acció: tan sols pura consciència transformadora.

Tot salt en l'escala de l'evolució humana constitueix, en última instància, un canvi de consciència. De cop, allò que resultava acceptable deixa de ser-ho; allò que era útil ara fa nosa, allò que no es valorava esdevé inajornable. La distinció entre l'esfera individual i la col·lectiva, en última instància, té més de delimitació conceptual que real; perquè identificar on acaba l'individu i on comença la col·lectivitat és sempre una tasca carregada de dificultats. Per aquest motiu, la formació —en bona part imperceptible— d'una massa crítica, allà on podia semblar que només hi havia actituds individuals aïllades, acaba determinant les grans transformacions culturals i, per tant, també socials, econòmiques i polítiques. De manera que les etapes que marquen l'evolució humana s'ajusten malament als motlles interpretatius construïts, aïlladament, per les diferents disciplines acadèmiques i, cada cop més, posen en evidència la necessitat de conjugar les aportacions de les ciències naturals i les socials en una visió integral i evolutiva de la realitat.

Afortunadament, la catàstrofe planetària és, ara per ara, un risc. Malgrat tot, no és tan òbvia ni tan intranscendent la conclusió que vulguem treure d'aquest fet: a) només és un risc, o b) hem d'impedir que el risc es materialitzi en catàstrofe. Són indubtables els avantatges, a curt termini i pel que fa a la comoditat, que ens aporta la primera de les interpretacions: si *només* es tracta d'un risc (inevitable i incontrolable, allunyat de la responsabilitat humana), aleshores no cal dramatitzar i, sobretot, ens podem estalviar l'esforç ingrat de qüestionar la sostenibilitat del model de vida actual. Si, per contra, entenem que és inacceptable que la nostra forma de vida produeixi un risc de catàstrofe global —que no només compromet la nostra existència sinó també la de les pròximes generacions, així com de la resta de formes de vida animals i vegetals al planeta— llavors la situació no és tan confortable: són totes les dimensions de la nostra forma de vida, inseparablement tant en l'esfera individual com en la col·lectiva, que passen a veure's qüestionades per aquest despropòsit insostenible.

Però no ens hauríem d'enganyar. Aquest dilema crucial no es resol amb un acte voluntarista d'elecció racional entre dues opcions basat, com en tants altres casos, en un càlcul de cost-benefici, de preferència o fins i tot de creença. Es tracta d'una cosa potser més senzilla i per això més difícil: una qüestió de consciència, és a dir d'ampliació i aprofundiment de la consciència. I la consciència ni s'adquireix ni s'adopta: ha de ser descoberta dins d'un mateix i aplicada en les relacions. En aquest sentit, Beck (2009) considera que aquesta salvadora consciència mundicèntrica no apareixerà com un acte voluntarista sinó com la resposta inevitable davant una amenaça imminent i descomunal:

La política climàtica es convertirà en «cosmopolítica» en tot el món i ho farà no per convicció individual, sinó pel realisme de la simple supervivència.

De manera que només una visió clara, àmplia i profunda de la tragèdia que suposa el risc de catàstrofe planetària ens permetrà accedir a un estadi superior —en la mesura que és capaç d'incloure i alhora transcendir els estadis egocèntric i etnocèntric— de *seguretat mundicèntrica* que ens permeti —més enllà dels estrets límits imposats per la identificació completa amb el «jo» i el «nosaltres»— veure,

amb els ulls de tota la Humanitat, que constituïm una *comunitat de perill mundial* i que només una nova *ètica de la responsabilitat planetària* podrà salvar-nos.

BIBLIOGRAFIA

- ANDERS, G. (2003) *Más allá de los límites de la conciencia*. Barcelona: Paidós.
- APPIAH, K-A. (2007) *Cosmopolitismo: La ética en un mundo de extraños*. Buenos Aires: Katz.
- BAJOIT, G. (2008) *El cambio social: Análisis sociológico del cambio social y cultural en las sociedades contemporáneas*. Madrid: Siglo XXI de España Editores.
- BAUMAN, Z. (2007) *Vida de consumo*. Mèxic: Fondo de Cultura Económica.
- BECK, U. (2008) *La sociedad del riesgo mundial: En busca de la seguridad perdida*. Barcelona: Paidós.
- (2009). *El Dios personal: La individualización de la religión y el «espíritu» del cosmopolitismo*. Barcelona: Paidós.
- BROSWIMMER, F-J. (2005) *Ecocidio: Breve historia de la extinción en masa de las especies*. Pamplona: Laetoli.
- CASTEL, R. (2004) *La inseguridad social: ¿Qué es estar protegido?*. Buenos Aires: Manantial, 2004.
- DIAMOND, J. (2006) *Colapso: Por qué unas sociedades perduran y otras desaparecen*. Barcelona: Debate.
- FERNÁNDEZ-ARMESTO, F. (2002) *Civilizaciones: La lucha del hombre por controlar naturaleza*. Madrid: Taurus.
- FOLCH, R. et al. (2008) *Suarem! El clima que ens espera*. Barcelona: L'Arquer.
- GROF, S. (1994) «Investigación actual sobre la conciencia y la supervivencia humana» (p. 91-121). A: GROF, S. (ed). *La evolución de la conciencia*. Barcelona: Kairós.
- JONAS, H. (2004) *El principio de responsabilidad: Ensayo de una ética para la civilización tecnológica*. Barcelona: Herder.
- TORRES, P. (2007) «El canvi climàtic, un risc que s'infiltra arreu». *Canvi climàtic: Som a temps d'aturar-lo? Informe 2007 de l'Observatori del Risc*, p. 41-67. Barcelona: Institut d'Estudis de la Seguretat.
- TOWNSHEND, C. (2008) *Terrorismo: Una breve introducción*. Madrid: Alianza Editorial.
- TRIAS, E. (2005) *La política y su sombra*. Barcelona: Anagrama.
- WALSH, R. (1994) «La supervivencia humana: Un análisis psicoevolutivo». A: GROF, S. (ed.) *La evolución de la conciencia*, p. 15-25. Barcelona: Kairós.
- WILBER, K. (2007) *Espiritualidad integral: El nuevo papel de la religión en el mundo actual*. Barcelona: Kairós.